

KOKLES MODERNIZĀCIJA LATVIJĀ 20. GADSIMTA 20.–30. GADOS: IETEKMES FAKTORI UN RAKSTURĪGĀKĀS IZPAUSMES

IEVA KALNIŅA

Mg. art., Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas doktorante

E-pasts: ieva.kalnina@julma.lv

ANOTĀCIJA

Raksta mērķis ir noskaidrot galvenās tendences kokļu modernizācijā 20. gs. 20.–30. gados un to saikni ar sociokultūras vidi. 19.–20. gs. mijā šī instrumenta spēles tradīcijas bija uz izzušanas robežas, lai gan atsevišķi entuziasti veicināja tā iekļaušanu Latvijas kultūrtelpā. Pēc valstiskās neatkarības iegūšanas (1918) radās piemēroti apstākļi kokles attīstībai: dažādas inovācijas bija vērojamas gan instrumenta uzbūvē, gan spēles paņēmienos un repertuārā. Raksts ir pirmā publikācija, kas daudzpusīgi apskata kokļu modernizācijas priekšnoteikumus un tās izpausmes izraudzītajā laikposmā. Šai nolūkā apkopota un analizēta iepriekš dažādos avotos izklaidus pieejamā informācija, kas veltīta kokļu būvei un spēlēšanai Latvijā 20. gs. 20.–30. gados.

Atslēgvārdi: kokle, modernizācija, dievturi, mazpulki, ansambļi.

IEVADS

Kokle ir viens no Latvijā senākajiem mūzikas instrumentiem, kas pastāv jau vairāk nekā divus gadu tūkstošus. 20. gs. 20.–30. gados tās vēsturē notika zīmīgs pavērsiens: līdztekus tautas muzicēšanai šis instruments ieguva tam agrāk neraksturīgas nišas. Kokle arvien biežāk skanēja gan pilsetu koncertzālēs, gan radio koncertos, nozīmīga vieta tai bija arī dievturu draudžu un mazpulku organizācijas rīkotajos pasākumos. Šie procesi radīja pamatu jauniem meklējumiem kokļu būvē. Savukārt instrumenta būves modernizācija ļāva spēlētājiem papildināt repertuāru ne tikai ar tautasdziesmām vai dejām, bet arī ar oriģinālskaņdarbiem koklētāju ansamblim.

Pētījuma objekts ir kokles modernizācija Latvijā 20.–30. gados, un mērķis ir noskaidrot tās galvenās tendences saiknē ar sociokultūras vidi.

Šajā nolūkā kokles modernizācija tiks skatīta divos aspektos. Pirmkārt, tiks pētītas instrumenta jaunās funkcijas kultūras dzīvē, un, otrkārt, tiks ieskicētas no tām izrietošās inovācijas kokļu būvē. Raksta aktualitāte izriet no tā, ka kokle ir nozīmīgs latviskās identitātes simbols un tai ir būtiska vieta arī mūsdienu mūzikas praksē: kā pamatoti uzsver muzikologs Arnolds Klotiņš, kokle ir vienīgais senais tautas instruments, kura apmācība patlaban iekļauta valsts mūzikas izglītības sistēmā. Daudzi komponisti to izmanto arī “eksperimentālās mūsdienu profesionālās mūzikas partitūrās” (Klotiņš 2013, 386). Tomēr maz ir pētīts, kāds bija vēsturiskais ceļš līdz tik radikālām tautas instrumenta un tā lietojuma sfēras izmaiņām. Turklāt tieši 20.–30. gados likts pamats daudzām kokles funkcijām, kas saglabājušas savu lomu arī mūsdienu kultūras dzīvē.

Raksta tapšanā nozīmīgi avoti bija 20.–30. gadu preses materiāli, kā arī manuskripti, kas glabājas Pāvula Jurjāna mūzikas skolas kokles klases arhīvā. Tāpat izmantoti vairāki zinātniski pētījumi, piemēram, Valda Muktupāvela darbi par tautas instrumentu, tostarp kokles vēsturi (Muktupāvels 2017 u. c.), un Māras Vanagas raksts par jauninājumiem kokļu būvē 20.–30. gados (2002). Tomēr jāatzīst, ka līdzšinējās publikācijās kokļu modernizācijas ideja aplūkota vien fragmentāri. Savā rakstā esmu centusies sniegt pamatojumu, kāpēc tā bija vajadzīga, un radīt priekšstatu par modernizācijas spilgtākajām izpausmēm.

KOKLES ATDZIMŠANA 20. GS. 20.–30. GADOS: PRIEKŠVĒSTURE UN PRIEKŠNOTEIKUMI

Arheoloģe Emilija Brīvkalne, veicot izrakumus Tērvetes pilskalna 13. gs. ēkas drupās (1954–1959), savulaik atklāja, domājams, senāko kokles fragmentu (Muktupāvels 1999, 101). Savukārt pirmās rakstiskās liecības par šo instrumentu ir saglabājušās no 17. gs. sākuma (Muktupāvels 2013, 13–14). 1891. gadā Jurjānu Andrejs savā ekspedīcijā Kurzemē, suitu pusē, pierakstījis pirmo zināmo kokļu melodiju (Muktupāvels 2017, 140).

Pirmās nacionālās atmodas laikā, 19. gs. 50.–90. gados, kokle tika uzskatīta par svarīgu latviskās identitātes zīmi. Tās pieminējumus zīmīgā kontekstā atrodam dažādos tālaika tekstos – piemēram, Ausekļa balādē “Beverīnas dziedonis” (1876), Aspazijas lugā “Vaidelote” (pirmizrāde 1894) u. tml.

Tomēr 19.–20. gs. mijā šī instrumenta spēles tradīcijas bija uz izzušanas robežas. Kā atzīmē etnogrāfe Īrisa Priedīte, to ietekmēja cītaru būve, kas Eiropā uzplauka kopš 19. gs. vidus: kopš 1903. gada Rīgā darbojās Sanktpēterburgas cītaru fabrikas filiāle. Fabrika bieži reklamēja savas cītaras, dēvēdama

tās arī par koklēm (Priedīte 1993, 9). Citaru ienākšana Latvijā sākotnēji veicināja kokļu būves un spēles tradīciju samazināšanos, un 20. gs. sākumā tās bija sastopamas vairs tikai dažos novados – suitos, Sēlijā un Latgalē.

Pēc valstiskās neatkarības iegūšanas (1918) radās piemēroti apstākļi kokles attīstībai. “Sabiedrības latviskošana, latviskuma stiprināšanas kontekstā uzsvērtā dziedāšanas un kopīgās muzicēšanas tradīcija kļuva par nacionāla rakstura un valstiskuma stabilitātes būtisku izteicēju,” raksta muzikoloģe Ilze Šarkovska-Liepiņa, atsaucoties uz folkloras pētnieces Daces Bulas 2000. gadā izdoto monogrāfiju “Dziedātājtauta” (Šarkovska-Liepiņa 2011, 182). Interese par tautas senatni izpaudās dažādās jomās, arī, piemēram, literatūrā, kuras attīstības gaitu 20.–30. gados literatūrzinātniece Eva Eglāja-Kristsons komentē šādi: “Jau iepriekšējā laikmetā skaidri iezīmējās tas, ka nacionālās valsts ideja un veidošanās rosina izzināt un tēlot tautas vēsturiskos ceļus. Vēsturiskā tematika iekaroja popularitāti it visos žanros.” (Eglāja-Kristsons 2013, 303) Līdzās daudzām citām šī procesa izpausmēm Latvijas kultūrvīdē īpašu lomu guva senais tautas mūzikas instruments – kokle. Tagad tā skanēja ne vien lauku mājās, bet arī sarīkojumos, koncertos, radiofonā un dievturu svērtīs.¹

Instrumenta nozīmīgā loma jaunās valsts kultūras dzīvē parādījās dažādi. Tas nereti tika attēlots gan plakātos, gan Vispārējiem latviešu dziesmu svētkiem veltītos izdevumos, piemēram, *Sesto* (Sestie latvju vispārējie dziesmu un muzikas svētki, 1926) un *Astoto* (I Dziesmusvētku sešdesmit gadu atceres Dziesmusvētku Vadonis, 1933) dziesmu svētku programmas bukletos. Kokle bija simbols, kas tika atainots arī tēlniecībā: te jāatzīmē Kārļa Zemdegas 1933. gadā veidotais piemineklis Pirmajā pasaules karā un Latvijas brīvības cīņās kritušo Raunas draudzes locekļu piemiņai, kur kokle veidota durkļa formā (Latvijaspeminekli.lv 2021). Šis instruments ir atainots arī gleznās. Tā, piemēram, mākslas zinātniece Stella Pelše izceļ gleznotāja Augusta Annusa triptihu “Lejaskurzemē” (1924), kas veltīts latviešu senatnes tēmai: triptiha vidū redzamas koklētājas ar Kurzemes kokli klēpi (Pelše 2016, 270). Īrisa Priedīte raksta par Anša Cīruļa 1929. gadā veiktajiem Rīgas pils griestu gleznojumiem, kuros attēlots tautiski ģērbts jauneklis ar kokli (Priedīte 2004, 3).

Tomēr līdztekus seno latvisko vērtību atdzimšanai bija vērojams arī cits process – intensīva modernizācija dažādās kultūras jomās, tostarp mūzikā. Muzikoloģe Ināra Jakubone šai tematikai veltījusi rakstu “20. gadsimta 20.–30. gadi Latvijā un modernisms. Preses naratīvs un konteksti”. Viņa sniedz detalizētu ieskatu šī laikposma koncertdzīvē, kas liecina: modernistu mūzika Rīgā skanēja daudz, un par viņiem ieinteresēti rakstīja arī mūzikas kritika (Jakubone 2021). Cita modernizācijas izpausme bija sabiedrības aktīvā interese par jaunākajām parādībām ārzemju izklaides mūzikā: kā liecina klarnetista un mūzikas vēsturnieka Indriķa Veitnera veiktā izpēte, tieši 20.–30. gados Latvijā intensīvi ienāca džezs (Veitners 2018). Un likumsakarīgi, ka modernizācija tolaik skāra ne vien jaunus kultūras dzīves fenomenus, bet

arī senos atdzimušos simbolus, to vidū kokli. Modernizācija bija iespēja aktualizēt tradīcijas – paņemt kaut ko no pagātnes, atjaunot to un atgriezt aprītē.

Mazliet vēlāk, 20. gs. 40. gados, tautas mūzikas instrumentu orķestra diriģents Sergejs Krasnopjorovs raksta par kokles modernizāciju kā likum-sakarīgu un jau aizsāktu procesu:

“Laiks nestāv uz vietas, tas iet uz priekšu, un līdz ar viņu iet uz priekšu arī mūzikas mākslas attīstība un uzstāda mūzikas instrumentiem vienmēr jaunas un jaunas prasības. Ja pirms 200 gadiem, piemēram, 6 stīgu kokle pilnīgi apmierināja kā klausītāju, tā arī izpildītāju, tad tagad tā nez vai apmierinātu pat iesācēju.” (Krasnopjorovs 1947, 6)

KOKĻU MODERNIZĀCIJAS PIONIERIS PĒTERIS KORĀTS (1871–1957)

Viens no pirmajiem kokļu novatoriem bija Pēteris Korāts, kas dzimis Alsungā kalpa ģimenē. Kokļu darināšanas prasmi viņš apguva pie sava tēva. Kurzemnieki Korāti bija šī instrumenta būves meistari un tā spēlētāji vairākās dinastijās.

Katra Korāta būvētā kokle ar kaut ko atšķīrās, un, pēc koklētājas Helēnas Kļavas-Burgmeisteres (1925–2018) atziņas, ir bijis grūti atrast divus pilnīgi vienādus instrumentus. Korāts daudz eksperimentējis, meklēdams aizvien jaunus spēles paņēmienus (Burgmeistere 1981, 3). Tādējādi kokļu būvē viņš bijis novators. Žurnālista Arvīda Celmiņa rakstā “Novadnieki – tautas garantu vācēji” laikrakstā “Padomju Dzimtene” lasāms, ka tradicionālo septiņu līdz deviņu stīgu vietā Korāta koklēm stīgu skaits bijis no 12 līdz 25 (Celmiņš 1985, 3). Kā liecina suitu kultūras pētnieku sniegtās ziņas, Korāta darinātās kokles bija ar īpašiem rokturiem, liektu stīgu tapu līniju, ar atšķirīgiem rotājumiem, nekrāsotas vai krāsotas ķiršsarkanas, arī kodinātas un beicētas (Suiti.lv, 2020).² Kļava-Burgmeistere norāda, ka viņš bija pirmais kokles solists, kurš 1925. gadā uzstājās Latvijas radiofonā (Burgmeistere 1981, 3).

1924. gadā pie Korāta viesojās Emīlis Melngailis. Viņš raksta:

“Kokle viņam līdz. Ne senatnējā, tēvtēvu atstātā, bet pašdarināta, daudzstīgaina. Es parādu viņam savu īsto kokli, kuru priekš kariem no Rucavas atvedu, ar 13 stīgām. Viņš apbrīno manas kokles dižumu. Ir pēdas 4 gara. Tam vajaga būt bijušam lielam meistaram, kas to darinājis i spēlējis, viņš nosaka. Tad Pēteris Korāts ceļ priekšā vienu no saviem moderniem gabaliem, kurus viņš spēlē kāzās. Redzu, ka 10 tādu koklētāju jau dotu glītu orķestrīti. Kādreiz, pēc gadu 10, varbūt jau viss tas būs, ja dievs dos mierā dzīvot.” (Melngailis 1924, 3)

DIEVTURU DRAUDZES LOMA KOKĻU MODERNIZĀCIJĀ

Kokļu modernizācija ir cieši saistīta ar dievturu kustību. Šajā ziņā nozīmīgu darbu veica Jānis Norvilis (1906–1994): tieši viņa darbošanās laikā dievturu mūzikas dzīvē jau 30. gados sākās ievērojams pacēlums.

Norvilis dzimis Praulienas pagasta Vecsētās, bet vēlāk ģimene pārcēlusies uz Liezēres pagasta Kalna dzirnavām. Kā norāda muzikoloģe Ilga Auguste, viņa vecāki nav bijuši profesionāli mūziķi, tomēr mājās visi mācējuši spēlēt kādu instrumentu, ģimene bieži muzicējusi kopā un izveidojusi pat nelielu lauku kapelu (Auguste 2012, 23–24). Tikai likumsakarīgi, ka izglītības ceļš veda uz Latvijas Konservatoriju, kas tika absolvēta trīs specialitātēs: kompozīcijas teorijā (1928), klavierspēlē un orķestra diriģēšanā (1930).

30. gadu sākumā Norvilis aizrāvās ar dievturības idejām un pievienojās Rīgas dievturu draudzei. Reiz draudzes dibinātājs, dižvadonis Ernests Braštinš ierosināja izveidot dievturu *dziesmu puduri* jeb kori (turpmāk tekstā “koris”), kas varētu kuplināt svētrītus. Par vadītāju iecēla Norvili, un reizēm viņš kora priekšnesumus pavadīja ar kokli. Šajā periodā jaunais mūziķis vēl nebija pievērsies instrumenta modernizācijai. Taču tieši tolaik Norvilis iemīlēja kokli, un tā bija viena no nedaudzajām relikvijām, ko viņš vēlāk paņēma līdzī trimdā (Auguste 2012, 40). Kā lasāms latvju dievturu sadraudzes izdevumā “Labietis”, Norvilis ir uzskatāms par koklēšanas aizsācēju dievturu vidē (Slavtere-Liepiņa 1983, 2034).

KOKĻU MODERNIZĀCIJA MAZPULKOS: PIRMIE ZINĀMIE KOKĻU ANSAMBLI

20. gs. 30. gados, pateicoties mazpulcēnu³ ansambļiem, kokles spēle kļuva aizvien populārāka. Domājams, ka vismaz netieši šo procesu sekmeja arī Kārļa Ulmaņa 1934. gadā iedibinātais autoritārais režīms. Vēsturnieki, viņu vidū Andris Šnē, ir vienisprātis, ka Ulmanis tiecās veidot latvisku Latviju, veicinot tautā nacionālo lepnumu un pašapziņu (Šnē 2021, 98–99).

Rakstnieks Rūdolfs Akers (1886–1980) žurnālā “Mazpulks”, publikācijā “Kā tapa pirmais kokļu orķestris?”⁴, atzīmē:

“Līdz mūsu dienām ir uzglabātas tikai nedaudz kokles, nedaudz vairs prata kokli spēlēt – kokli sist. Tādēļ – likt koklei no jauna skanēt, atgūt savu vietu tautas mūzikās nav viegli. Šis darbs jādarā mums, mazpulku dalībniekiem.” (Akers 1937, 256)

Jau minētais Akera raksts liecina, ka ideja par paša pirmā kokļu ansambļa veidošanu radusies, pragmatisku motīvu vadīta: “Lai tautas auss, kas

tagad jau pieradusi pie skaļās mūzikas, varētu labāki kokli saklausīt, vajadzēja tai likt atskanēt daudz balsīgi.” (Akers 1937, 256)

Pirmā ansambļa dibināšanas iniciators bija pats Akers, tolaik 487. Saulsānu mazpulka vadītājs. Brīdī, kad radās ideja par šādu atskaņotājkolektīvu, nebija zināšanu ne par to, kā organizējams viena veida instrumentu ansamblis, ne par nepieciešamo instrumentu izvēli. Turklāt nebija repertuāra un vajadzēja atrast dirigentu, kurš mazpulka koklētājus iemācītu spēlēt. Lai arī ceļš uz koklētāju ansambli nebija tik gluds, kā gribētos, 1936. gada oktobrī tika nodibināts ansamblis, kurā sākotnēji bija septiņi zēni (Akers 1937, 256).

Pēc Akera lūguma Jānis Norvilis, ņemot par pamatu Kurzemes kokļu modeli, izprojektēja trīs dažāda lieluma ansambļa instrumentus – pirmo, otro un basa kokli. Kokles izgatavoja gan paši mazpulka dalībnieki, gan arī Rīgas pilsētas amatniecības skolas darbnīcā. Norvilis arī norādījis, ka stīgas jāpiestiprina pie koka tapiņām un kokle jāspēlē ar pirkstiem, lai tā nezaudētu savu maigo tembru. Ansamblim instrumenti bija, līdz ar to nākamais solis bija sākt domāt par jauno koklētāju izglītošanu un repertuāru. Norvilis arī apmācīja dalībniekus kokles spēlē, bērni to apguva neticami ātri (Akers 1937, 256).

Nevienā no aplūkotajiem avotiem nav minēts, pie kā Norvilis apguvis kokles spēli. Tas liek domāt, ka viņš šo instrumentu iepazinis pašmācības ceļā, izdomājot savu spēles metodiku un pēc tās arī apmācot citus. Norvilis bija pirmais komponists, kurš sacerēja kokļu ansamblim skaņdarbus: “Suitu spēlmaniši”, “Par tēvu zemi”, vēlāk “Ļautiņi, par ļaunu neņemiet” (Akers 1937, 256). Īsā laika posmā viņam izdevās izveidot koncertspējīgu kokļu ansambli. Kā norādīts izdevumā “Audzinātājs”, tā darbība aizsākās 1936. gada decembrī, un jau 1937. gada 4. aprīlī 487. mazpulka koklētāju ansamblis uzstājās savā pirmajā koncertā Nacionālajā operā, izpelnoties publikas atsaucību (Mazpulku rīts Nacionālā operā 1937, 316). Vēlāk ansamblis koncertēja skolās un citviet, kā arī piedalījās Latvijas radiofona pārraidēs. Tā, piemēram, 1937. gada radiofona programmas žurnālā “Hallo, Latvija” lasāms, ka kokļu ansamblis pārraidē atskaņojis gan Norviļa rakstītos oriģināldarbus, gan arī tautasdziesmu apdares (Trešdien, 19. maijā [Latvijas radiofona programma] 1937, 21). Par ansambļa panākumiem var lasīt “Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā”, publikācijā “Mazpulku rīts”, kurā mūziķis un rakstnieks Eduards Ramats (1888–1983) dalījies ar saviem novērojumiem:

“[...] Sevišķu interesi mazpulku priekšnesumos modināja J. Norviļa vadītais kokļu orķestris. Šis sensenais latviešu instruments tiek atkal godā celts. Orķestri pagaidām spēlē tikai desmit dalībnieku. Instrumentu grupas iedalītas pēc kokļu lieluma – mazākās – diskanta un lielākās – basa kokles. Skaņas izvilina ar pirkstu un

kauliņa pieskārieniem stīgām. Kokļu skaņas ļoti maigas un plašām telpām (arī operai) atbilst maz [...]. Skaistais pasākums – vest tautās aizmirstos senlatvju instrumentus pelna vislielāko atbalstu. Par to pateicība diriģentam – komponistam J. Norvilim. Cerēsim, ka viņš savu kokļu orķestri paplašinās un izkops par īpatnēju nacionālu vienību.” (Ramats 1937, 500–501)

Šeit pirmoreiz pieminēts ansambļa sastāvs un jauna veida instrumenti, kas nav atstājuši vienaldzīgus arī klausītājus. Tas kopumā pierāda, ka ansambļa mērķis – pievērst sabiedrības uzmanību koklei – bija realizēts.

Pirmajam izveidotajam ansamblim sekoja nākamie. Piemēram, 1938. gadā kokļu ansamblis tika dibināts 42. Kalētu mazpulkā, 1939. gadā – 433. Grīvas mazpulkā un Daugavpils mazpulkos.

KOKĻU MODERNIZĀCIJA SKOLĀS

Koklētāju ansambļi sāka veidoties ne tikai mazpulkos, bet arī skolās. Piemēram, pētniece Māra Vanaga plašāk raksturojusi Jelgavas sieviešu ģimnāzijas koklētāju ansambļa darbību. Mūzikas skolotājs Jānis Indāns (1886–1972) izveidoja šādu ansambli, kas darbojās gandrīz līdz Otrā pasaules kara beigām. Atšķirībā no mazpulkiem, kur bieži vien kokles darināja paši spēlētāji, Jāņa Indāna ansamblim kokles izgatavoja klavieru skaņotājs un mūzikas instrumentu meistars Kārlis Čaklais (1885–1960). Tās bija četru lielumu un ar dažādiem skaņojumiem. Čaklais bija sācis strādāt arī pie pārslēdzēju⁵ konstruēšanas. To varētu uzskatīt par pirmo mēģinājumu kokli padarīt par hromatisko instrumentu, kas ļautu spēlētājiem diatonikas vietā izmantot visus divpadsmit toņaugstumus, bet šo slēdžu izgatavošanas darbu pārtrauca karš (Vanaga 2002, 18).

Pāvula Jurjāna mūzikas skolas (turpmāk PJMS) kokles klases arhīvā glabājas koklētājas Helēnas Kļavas (vēlāk Kļavas-Burgmeisteres) 1962. gada 26. maijā fiksētās atmiņas par Jāņa Indāna vadīto koklētāju ansambli. Tajās lasāms:

“[...] Es sāku mācīties kokles spēli tūlīt pēc iestāšanās ģimnāzijā. Indāns pats apmācīja kokles spēlē un pats arī sagatavoja nepieciešamos nošu materiālus kā vingrinājumiem, tā koncertiem. Orķestris parasti uzstājās skolas sariņojumos gan ar patstāvīgiem priekšnesumiem, gan spēlējot pavadijumus dziedātājām. [...] Karš un Jelgavas izpostīšana 1944. gadā pārtrauca veiksmīgi uzsākto koklētāju orķestra attīstības ceļu. Visas kokles aizgāja bojā, koklētājas izklida [...]” (PJMS, Helēnas Kļavas[-Burgmeisteres] atmiņas)

Māra Vanaga raksta:

“Viņa darba stils bija šāds: viņš komponēja vai veidoja apdari līdzīgu kora apdarei, kur bija vairākas balsis un katrai balsij sava melodija pa vienai notij, izdalīja šīs partijas ansambļa dalībniecēm un tad nu katra, kā mācēja, tā arī to spēlēja, ar pirkstiem paraujot pa vienai stīgai.” (Vanaga 2002, 19)

Izvēlētais tautasdziesmu apdarināšanas stils un piedāvātais spēles paņēmiens liek domāt par to, ka Indānam nav bijis daudz zināšanu par tradicionālo koklēšanu. Nevarētu teikt, ka šādi koklēt nevar, tomēr tradicionāli kokles biežāk tiek spēlētas, ar kreisās rokas pirkstiem noslāpējot stīgas, kuras konkrētajiem akordiem nav nepieciešamas, un ar labo roku ieskan-dinot brīvās stīgas.

SECINĀJUMI

20. gs. 20.–30. gados Latvijas kultūrvīdē paralēli noritēja divi procesi. No vienas puses, tajā ienāca daudzas citu kultūru ietekmes, to vidū džezs. No otras puses, neatkarīgās Latvijas valsts dibināšana rosināja daudzu sabiedrības locekļu vēlmi arī kultūras dzīvē priekšplānā izvirzīt tieši latviskās vērtības. Kokle bija instruments, ko uzskatīja par raksturīgu latviešu tautai, – latviskās muzikālās identitātes simbols, tāpēc tās izmantojumam tika pievērsta īpaša uzmanība.

Kokļu modernizācija bija cieši saistīta ar citām norisēm jaunajā Latvijas valstī – centieniem atdzīvināt latviešu tautai izsenis raksturīgās tradīcijas, piešķirot tām jaunu, laikmetīgu veidolu. Tādējādi 30. gados kokle ienāca dievturu organizētajos reliģiskajos rituālos, savukārt mazpulku un skolu paspārnē izveidojās kokļu ansambļi, kas sekmēja arī jauna oriģinālreper-tuāra rašanos.

Pētot pirmos zināmos kokļu ansambļus mazpulkos un skolās, radās jautājums: vai līdzīgi ansambļi Latvijā tolaik darbojušies arī citviet, neatkarīgi no šīm institūcijām? Un vēl: kādi faktori veicināja instrumenta turpmāku modernizāciju laikposmā pēc Otrā pasaules kara un kā izpaudās pēctecība neatkarīgās Latvijas sasniegumiem šajā jomā? Nākamajā izpētes posmā būtu svarīgi rast atbildes uz šiem jautājumiem, tā padziļinot izpratni par instrumenta attīstību arī 20. gs. otrajā pusē.

SAĪSINĀJUMI

PJMS – Pāvula Jurjāna mūzikas skolas kokles klases arhīvs

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

NEPUBLICĒTIE MATERIĀLI

PJMS, Helēnas Kļavas[-Burgmeisteres] atmiņas. Ziņas par Jāņa Indāna vadīto koklētāju orķestri Jelgavas sieviešu ģimnāzijā, 26.05.1962.

PRESE

Akers, R., 1937. Kā tapa pirmais kokļu orķestris? *Mazpulks*, 6, 256.

Burgmeistere [Kļava-Burgmeistere], H., 1981. Pēterim Korātam 110. *Dzimtenes Balss*, 50, 3.

Celmiņš, A., 1985. Novadnieki – tautas garamantu vācēji. *Padomju Dzimtene* (Kuldīga), 129, 3.

Grasmanis, V. O., 1979. Mazpulku organizācijai 50 gadi. *Austrālijas Latvietis*, 1502, 5.

Krasnopjorovs, S., 1947. Latviešu tautas instrumentu orķestris. *Literatūra un Māksla*, 47, 6.

Mazpulku rīts Nacionālā operā, 1937. *Audzinātājs*, 4, 316.

Melngailis, E., 1924. Koklētājs Korāts. *Jaunākās Ziņas*, 80, 3.

Ramats, E., 1937. Mazpulku rīts. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 4, 500–501.

Slavtere-Liepiņa, V., 1983. Dievturu “Dziesmotā Senatne”. *Labietis*, 65, 2034–2040.

Trešdien, 19. maijā, 1937. *Hallo, Latvija*, 390, 22.

LITERATŪRA

Auguste, I., 2012. *Jānis Norvilis – svētā mantojuma dziesminieks*. Rīga: Madris.

Eglāja-Kristsons, E., 2013. Latviešu nacionālā literatūra: veidošanās, modernizācija un eksperimenti (19. gs. 2. puse – 20. gs. 20. gadi). Stradiņš, J. (galv. red.). *Latvieši un Latvija. IV sēj. Latvijas kultūra, izglītība un zinātne*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 279–305.

Jakubone, I., 2021. 20. gadsimta 20.–30. gadi Latvijas mūzikas kultūrā un modernisms. Preses naratīvs un konteksti. Kudiņš, J. (sast.). *Mūzikas akadēmijas raksti, XVIII (Mūzikas kultūra Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados un otrajā pusē: mazpētie procesi, jautājumi, problēmas)*. Rīga: JVLMA, 9–38.

Klotiņš, A., 2013. Latviešu mūzika. Stradiņš, J. (galv. red.). *Latvieši un Latvija. IV sēj. Latvijas kultūra, izglītība un zinātne*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 379–411.

Muktupāvels, V., 1999. *Latviešu mūzikas instrumentu sistematika*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Mākslas augstskolu asociācija.

Muktupāvels, V., 2013. *Kokles un koklēšana Latvijā*. Otrs, papildināts izdevums. Rīga: Lauska.

Muktupāvels, V., 2017. *Tautas mūzikas instrumenti Latvijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Pelše, S., 2016. Glezniecība un grafika. Kļaviņš, E. (sast.). *Latvijas mākslas vēsture [nodaļā Teorētisko koncepciju evolūcija. 1925–1940]. V sēj. Klasiskā modernisma un tradicionālisma periods: 1915–1940*. Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts; Mākslas vēstures pētījumu atbalsta fonds, 219–288.

I Dziesmusvētku sešdesmit gadu atceres Dziesmusvētku Vadonis, 1933. Rīga: Latviešu Dziesmu svētku biedrība.

Priedite, Ī., 1993. *Cītaras un meistari*. Rīga: [Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs].

- Priedite, Ī., 2004. Kokle tēlotājmākslā un lietišķi dekoratīvajā mākslā. Vanaga, M. (sast.). *XI Starptautiskais kokļu mūzikas festivāls Solaris*. Zinātniskās konferences materiāli. Rīga: [b. i.], 3–5.
- Sestie latvju vispārējie dziesmu un muzikas svētki*, 1926. Rīga: VI. latvju dziesmu un muzikas svētku Preses un propagandas sekcijas izdevums.
- Šarkovska-Liepiņa, I., 2011. Mūzikas folkloristika un folklorisms. Klotiņš, A. (red.). *Mūzika okupācijā. Latvijas mūzikas dzīve un jaunrade 1940–1945*. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 182–187.
- Šnē, A., 2021. Vēsture. Spārītis, O. (sast.). *Latvijas kultūras vēsture*. Rīga: Jumava, 42–131.
- Vanaga, M., 2002. *VII Starptautiskais kokļu mūzikas festivāls Solaris*. Lekcijas, referāti un praktisko nodarbību materiāli. Rīga: [b. i.], 17–19.
- Veitners, I., 2018. *Latvijas džeza vēsture 1922–1940*. Rīga: Musica Baltica.

INTERNETA PUBLIKĀCIJAS

- Latvijaspeminekli.lv, 2021. *Raunas piemineklis*. Pieejams: <http://latvijaspeminekli.lv/rauna-brivibas-pemineklis-kokle/> (skatīts 05.04.2021.).
- Ozoliņš, G., 2021. dievturība Latvijā. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/22202> (skatīts 13.02.2022.).
- Suiti.lv, 2020. *Suitu kultūras mantojums. Muzicēšana*. Pieejams: <https://suiti.lv/muzicesana/> (skatīts 11.08.2021.).

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Kā norādīts Nacionālajā enciklopēdijā, “26.07.1926. LR Garīgo lietu pārvaldē tika reģistrēta reliģiskā organizācija Latviešu dievturu draudze” (Ozoliņš 2021). Savukārt plašākas liecības par kokles izmantojumu dievturu rituālos saglabājušās no 20. gs. 30. gadiem (Liepiņa-Slavtere 1983, 2034).
- ² Vairums Korāta darināto kokļu nav saglabājušās, tomēr viens no instrumentiem ir pieejams Liepājas muzejā. Tā sīkaka izpēte ir nākotnes uzdevums.
- ³ Bijušais Kurzemes mazpulku inspektors Vilhelms Oskars Grasmanis izdevumā “Austrālijas Latvietis”, rakstā “Mazpulku organizācijai 50 gadi”, norāda, ka mazpulki – ārpuskolas jauniešu organizācijas – Latvijas skolās tika dibinātas pēc Amerikas parauga un 20. gs. 30. gados guva lielu ietekmi (Grasmanis 1979, 5).
- ⁴ 20.–30. gados ar terminu “kokļu orķestris” apzīmēja atskaņotāj kolektīvu, kas dalībnieku skaita ziņā ir līdzvērtīgs mūsdienīgu ansambliem. Konsekvences nolūkā raksta tekstā, izņemot citātus, tiks lietots apzīmējums “ansamblis”.
- ⁵ Ar to palīdzību var stīgas skanējumu par pustomi paaugstināt vai pazemināt.

KOKLE MODERNIZATION IN LATVIA DURING THE 1920S–1930S: IMPACTS, FACTORS AND CHARACTERISTIC MANIFESTATIONS

IEVA KALNIŅA

MA in arts, doctoral student at Jāzeps Vītols Latvian Academy of Music

E-mail: ieva.kalnina@julma.lv

ABSTRACT

The aim of this paper is to clarify the main trends in the advancement process of the musical instrument *kokle* in Latvia during the 1920s and 1930s. Furthermore, *kokle*'s relationship to the sociocultural environment is investigated. At the turn of the 19th and 20th centuries, the traditions of playing this instrument were on the brink of extinction, although some enthusiasts encouraged its introduction into the cultural space of Latvia. Following the establishment of national independence (1918), there were appropriate conditions for advancement of *kokle*: various innovations in instrument design and repertoire. This article is the first publication that comprehensively reviews the modernisation preconditions of *kokle* and their manifestations during this period. For this purpose, information about *kokle* design and *kokle* playing in Latvia during the 1920s and 1930s, which previously were found in various sources, have been compiled and analysed.

Keywords: *kokle*, modernisation, *dievturi*, *mazpulki*, ensembles.

SUMMARY

Already during the first National Awakening, the musical instrument *kokle* was considered to be an important symbol of Latvian culture. At the turn of the 19th and 20th centuries, the traditions of this instrument's play were on the brink of extinction, although some enthusiasts encouraged its introduction into the cultural space of Latvia. Following the establishment of national independence (1918), there were appropriate conditions for advancement of *kokle*. It was played more frequently not only in rural environment, but also in concerts, radio, and in the ceremonies of the Latvian religious movement known as *dievturi*. The historical evidence suggests that a number of *kokle* ensembles were established during this time. This process went hand in hand with the idea of modernisation, introducing a variety of innovations in instrument design and repertoire.

The aim of this paper is to clarify the main trends in the advancement process of *kokle* in Latvia during the 1920s and 1930s. In addition, it

investigates *kokle*'s relationship to the sociocultural environment. For this purpose, press materials, as well as published and unpublished writings by various researchers have been analysed. The descriptive method is used to characterise the process of modernising the instrument.

The analysis of the materials leads to the conclusion that modernisation of *kokle* in the 1920s and 1930s was the necessary compromise between a fading tradition and a social demand. The public demand of *kokle* revival could be realized within the framework of professional art – *kokles* were played in ensembles. Simultaneously, the modernisation of instrument construction began. This process allowed players to introduce new repertoire. Pēteris Korāts along with Jānis Norvilis have contributed significantly to the development of *kokle*.

The experience gained in the ensembles during the 1920s and 1930s was the basis for the process of modernising *kokle* in the post-war era.